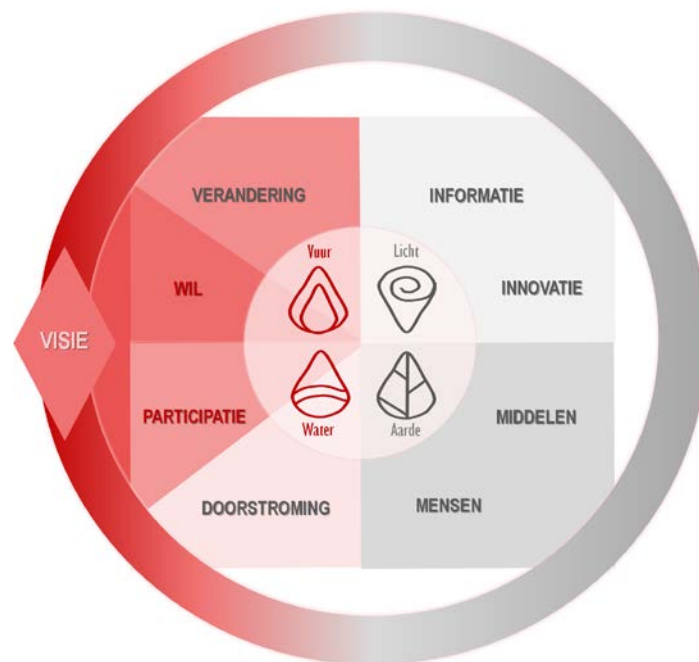

Advies

Veel vuur voor energie- en klimaatvisies

Brussel, 10 juli 2017

Decretale opdracht: SERV-decreet 7 mei 2004 art. 20 (SAR-functie)
Goedkeuring raad: 10 juli 2017

Contactpersoon: Annemie Bollen - abollen@serv.be

Mevrouw Marie Christine Marghem
Minister van Energie, Leefmilieu en Duurzame Ontwikkeling
Wetstraat 51
B-1040 BRUSSEL

contactpersoon

Annemie Bollen
abollen@serv.be

ons kenmerk

SERV_BR_20170710_Energieenklimaat_visies_ADV_ab

Brussel

10 juli 2017

Visievorming rond energie en klimaat in België

Geachte ministers van klimaat en energie

De SERV waardeert de vele initiatieven rond energie- en klimaatvisies, maar is bezorgd dat de dynamiek ervan en het draagvlak ervoor in de huidige opzet niet vol te houden zijn o.a. door het ontbreken van een degelijke en duidelijke procesarchitectuur.

De raad pleit er in het bijgevoegde advies voor om de processen beter te plannen, op elkaar af te stemmen en te laten gaan over wat echt van tel is. Meer en betere data zijn nodig om de processen te voeden. Op korte termijn moeten ook voldoende mensen en middelen vrijgemaakt worden om energie- en klimaattransities werkelijk in gang te zetten en vaart te geven.

De SERV is steeds bereid om dit advies nader toe te lichten en stelt graag zijn ervaring met energie en klimaat én met overleg- en participatieprocessen ter beschikking.

Hoogachtend

Pieter Kerremans
administrateur-generaal

Ann Vermorgen
voorzitter

Kopie: De heer Bart Tommelein, Vlaams Minister van Financiën, Begroting en Energie, Mevrouw Joke Schauvliege, Vlaams Minister van Omgeving, Natuur en Landbouw, de heer Geert Bourgeois, Vlaams Minister-President

Inhoud

Inhoud	4
Krachtlijnen	5
Advies	9
1 Inleiding	9
1.1 Veel vuurtjes ontstoken rond energie- en klimaatvisie	9
1.2 Vuurtjes branden niet altijd even gemakkelijk	10
1.3 Naast intenties zijn ook andere elementen nodig	11
2 Laat vurige intenties verder branden	13
2.1 Maak van visievorming een doorlopend proces	13
2.2 (Her)teken de processen in overleg met stakeholders	14
2.3 Laat visie richting kiezen, niet de weg	18
3 Doe visies samenvloeien en uitmonden in actie	19
3.1 Werk meer samen met niveaus, domeinen en actoren	20
3.2 Betrek actoren gericht bij echte discussies	22
3.3 Laat uitmonden in actie	25
3.4 Speel in op wat echt beweegt en werkt	25
4 Verlicht en verlucht processen	26
4.1 Belicht de transitie in brede zin	26
4.2 Maak snel werk van een betere kennisbasis	27
4.3 Stimuleer nieuwe ideeën en innovatie	28
5 Zorg voor aarding met middelen en mensen	29
5.1 Voorzie voldoende middelen en investeringen	29
5.2 Versterk de administratie	29
Bibliografie	31
Lijst met figuren	31
Bijlagen	32

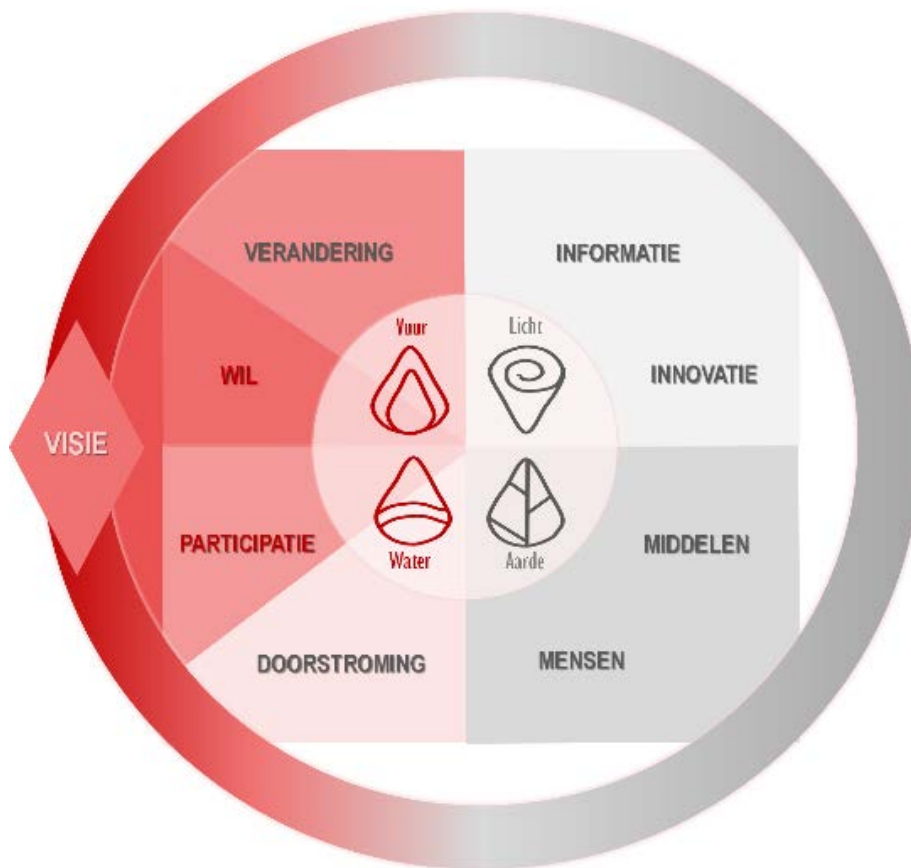
Krachtlijnen

In België lopen nu verschillende trajecten rond energie- en klimaatvisies: het interfederaal energiepact, het nationaal debat over de koolstofprijs, het doelstellingenkader 2030 en de energie- en klimaatplannen voor 2030, het Vlaamse klimaatpact, de Stroomversnelling, de transitieprojecten van de Vlaamse visie 2050, etc. Ze getuigen van de vurige intenties van de verschillende klimaat- en energieministers om de energie- en klimaattransitie aan te pakken en om hierover een visie te vormen in overleg met stakeholders.

Maar de visievormingsprocessen verlopen niet optimaal. De afstemming tussen beleidsniveaus, beleidsdomeinen en actoren is gebrekkig en de procesarchitectuur is onduidelijk en schiet tekort.

De SERV dringt aan op betere processen met meer samenhang, meer data en meer mensen en middelen. Enkel met die extra elementen kan het 'vuur' in de visie- en overlegprocessen blijven branden en raken de Belgische energie- en klimaatvisies rond.

Figuur 1: Naast vurige intenties is meer nodig

(Her)teken de procesarchitectuur in overleg met de stakeholders

De SERV vraagt de Belgische energie- en klimaatministers om samen met stakeholders een governanceplan uit te tekenen (of te hertekenen) dat de architectuur van de visievormingsprocessen verduidelijkt. Zo'n governanceplan geeft aan hoe de processen worden aangepakt en gefinancierd, hoe ze passen in de reguliere beleidscyclus en in andere processen, welke deelnamevoorwaarden, methoden en spelregels ze hanteren, wie ze betrekken, wat de ijkmomenten zijn, hoe de resultaten vertaald worden in de meerjarenbegroting, De visievormingsprocessen moeten een doorlopend karakter krijgen, want de nood aan visievorming stopt niet; visies evolueren mee met nieuwe evoluties en inzichten. Ook moeten de rondetafels van de klimaatop en de stroomgroepen van de Stroomversnelling dringend terug geactiveerd worden; hun werk is nog lang niet af.

Overlegprocessen over visies moeten transparant en efficiënt zijn, voldoende tijd krijgen en de insteken van stakeholders en deskundigen waarderen. De overheid moet haar capaciteit om deze processen op te zetten en te begeleiden intern verder uitbouwen.

Bepaal de richting, niet de weg

De energie- en klimaatvisies moeten de richting en het einddoel bepalen maar mogen niet dirigistisch zijn. Actoren moeten nog ruimte en inspiratie krijgen om de transitie naar een koolstofarme samenleving zelf in te vullen, om te proberen, te leren en te innoveren. Het komt er dus op aan de transitie te faciliteren, te stimuleren en op te schalen, eerder dan die te sturen. Het gekozen einddoel moet steeds voor ogen gehouden worden en nagestreefd worden; sectorale doelstellingen kunnen louter een indicatie zijn van de te leveren inspanningen (rekening houdend met een zo goed mogelijke inschatting van het technisch-economisch en maatschappelijk potentieel), geen blauwdruk. Strikte sectorale doelstellingen en een boekhoudkundige aanpak in MWh en kton CO₂ zijn immers niet wenselijk omdat ze geen rekening kunnen houden met innovaties en met verbanden en initiatieven tussen sectoren. Het verdelen van doelstellingen, middelen of inspanningen tussen sectoren kan trouwens leiden tot jarenlange impasses, verkokering en conflicten die de broodnodige samenwerking in de weg staan.

Werk beter samen tussen niveaus en domeinen én met actoren

De visievormingsprocessen rond energie en klimaat zijn nu net zo gefragmenteerd als het beleid rond energie en klimaat, terwijl die fragmentatie net één van de grootste problemen vormt in de aanpak van de problematiek. Jarenlang discussieerden de beleidsniveaus vooral over de verdeling van doelstellingen in plaats van er samen werk van te maken.

Het governanceplan moet aangeven hoe de initiatieven van de diverse beleidsniveaus, beleidsdomeinen en actoren beter zullen samenhangen, inhoudelijk en procesmatig. Dat impliceert ook een reflectie over bevoegdheidsverdelingen, over overlegstructuren en –

praktijken, over de werking van overheidsorganisaties en de introductie van niveau- en domeinoverschrijdende projectteams, over de rol van regulatoren, netbeheerders, e.d.

De visievormingsprocessen rond energie en klimaat moeten actoren gericht betrekken en echte discussies mogelijk maken en niet louter informatie verstrekken. Er moet ruimte zijn voor beleidsbeïnvloeding. De processen moeten niet alleen gaan over de technische, fysieke realiteit (de energiemix, de energievraag, infrastructuur, flexibiliteit, ...), maar ook over de maatschappelijke (governance)vragen (rol van overheid en actoren, marktmodellen, ...). De beleidsmakers moeten ook de vele energie- en klimaatinitiatieven van andere actoren en organisaties opvolgen en faciliteren.

Hou meer rekening met behoeften, angsten en gedragingen

Er is meer voeling nodig met wat actoren willen, wat hen hindert, beangstigt of beweegt en wat hun gedragingen stuurt. Er moet nagedacht worden over hoe de behoeftensystemen (huisvesting, transport, voeding, ...) klimaatvriendelijker én beter kunnen worden ingevuld. Om beloftevolle ideeën en additionele engagementen bij actoren los te weken en te capteren, moeten de overlegprocessen meer inleving tonen. Meer aandacht is ook nodig voor de verschuivingen die de energie- en klimaattransitie veroorzaken in de economische structuur en bij de werkende bevolking. Een degelijke opvang van 'verliezers' is nodig om weerstand tegen energie- en klimaatbeleid aan te pakken.

Laat visieprocessen overgaan in actie

De visievormingsprocessen moeten overgaan in actie. Het louter beschrijven van de gewenste veranderingen en het beklinken van doelstellingen en wensbeelden in akkoorden en pacten zal de energie- en klimaatdoelstellingen immers niet realiseren. Het overleg moet dus ook gaan over de operationalisering van de visie en over het beleid op kortere termijn. Een operationeel luik met maatregelen, instrumenten, projecten, experimenten, studies, overleg, kan deels in de visie zitten en/of gevat worden in aparte 'producten' zoals actieplannen, investeringsplannen, onderzoeksagenda's, e.d.

Hou een breed vizier

De visies moeten een breed perspectief hebben. Meer oog is nodig voor het internationale energiesysteem en voor de CO₂-emissies die Vlaanderen elders veroorzaakt, de zogenaamde indirecte emissies. De strikte focus op het Belgische/Vlaamse energiesysteem of op de lokale niet-ETS-emissies is contraproductief voor het klimaat én voor de economie; een enge focus kan bv. bijkomende lokale productie ontmoedigen terwijl lokale productie globale emissies kan verminderen én lokale sociaal-economische baten kan creëren. Voorlopers moeten daarbij aangemoedigd worden. Meer algemeen moeten de visies inzetten op win-wins met andere maatschappelijke doelen (sociaal-economisch, ecologisch, ...).

Werk aan een betere kennisbasis en sprokkel nieuwe ideeën

Meer en betere data zijn nodig om de overlegprocessen te voeden en moeten zorgen voor een breed gedeelde kennisbasis bij de overlegpartners. Hiervoor moeten data beter doorstromen en is er nood aan meer én beter studiewerk en onderbouwing, met o.a. bottom-up-potentieelstudies. Om de kennisbasis bij de overheid te versterken, doen de administraties bepaalde studies best intern. In dat kader moet ook nagedacht worden over de rol van publieke onderzoeksinstituten en actoren (zoals VITO) en de verhoging van de beleidsrelevantie van het onderzoekswerk aan universiteiten, onderzoeks- en kennisinstellingen. De overheden moeten ook intern hun databanken en modelleringen uitbouwen en koppelen.

Nieuwe ideeën en innovaties zijn cruciaal voor visieprocessen. Om die te capteren zijn andere overlegmodellen nodig, moeten vernieuwers actief opgespoord en aangesproken worden en moeten linken met het innovatiebeleid en met bottom-up-initiatieven aangehaald worden.

Voorzie voldoende mensen en middelen

De beoogde klimaat- en energievisies moeten voldoende 'geaard' zijn. De ter beschikking gestelde mensen en middelen moeten in verhouding staan tot de aangegane engagementen. De klimaat- en energieadministraties moeten dringend versterkt worden door een verschuiving binnen de overheid. De zeer beperkte mankracht staat nog steeds in schril contrast met de taken die deze diensten uitvoeren en nog meer met de taken die ze zouden moeten doen om een transitieaanpak degelijk vorm te geven.

Advies

1 Inleiding

Het SERV-secretariaat ontving van de 4 Belgische energieministers een 13 bladzijden tellende vragenlijst in het kader van het 'stakeholderoverleg over het interfederaal energiepact.' Hoewel het een gezamenlijk initiatief van de verschillende Belgische energieministers betreft, deed deze vragenlijst vragen rijzen over de verhouding van dit initiatief met de andere visievormingsprocessen rond energie en klimaat zoals de Stroomversnelling en de Vlaamse energievisie, de Vlaamse klimaattop, de voorbereiding van het doelstellingenkader 2030, het debat over de koolstofprijs, etc. Samen met de gemengde ervaringen met de andere visievormingsprocessen vormde dat de aanleiding voor dit advies over de visievormingsprocessen rond energie en klimaat in België. Het voorliggend advies gaat dus niet in op de inhoud van de opgemaakte en nog op te maken energie- en klimaatvisies of de gestelde vragen, maar bevat reflecties op de processen, die minstens zo belangrijk zijn als de geformuleerde visies zelf.

Deze inleiding somt de lopende (en geplande) processen op (1.1) en geeft aan waarom deze processen soms moeizaam verlopen (1.2). Deel 1.3 schetst de elementen waarrond dit advies aanbevelingen formuleert.

1.1 Veel vuurtjes ontstoken rond energie- en klimaatvisie

Energie en klimaat staat op de agenda in de diverse beleidsniveaus en -domeinen. De wil om de energietransitie en klimaatverandering aan te pakken manifesteert zich in tal van initiatieven en visievormingsprocessen. Het federaal niveau lanceerde het debat over de koolstofprijs¹ en coördineert de voorbereiding van de nationale klimaat- en energieplannen voor 2030. Het Vlaams niveau initieerde o.a. de visie 2050² (met energie als een van 7 transitiehuizen), de voorbereiding van het Vlaams doelstellingenkader voor 2030³ (met energie en klimaat als 2 van de 17 doelstellingen), de Vlaamse klimaattop⁴, de Stroomversnelling, het renovatiepact, klimaatvisie 2050, het warmteplan, de nog op te starten discussie over de subdoelstellingen, ... Het Vlaams parlement zette bakens uit met haar klimaatresolutie⁵. Het federale niveau lanceerde samen met de gewestelijke ministers een stakeholderoverleg ter voorbereiding van een interfederaal energiepact (zie figuur en overzicht in bijlage).

De SERV is blij dat er wordt gewerkt aan visievorming rond energie en klimaat. Dat is van belang voor de kwaliteit van het beleid op korte en lange termijn, voor het draagvlak, voor het investeringsklimaat, etc.

¹ Groot lanceringsevenement, 5 technische workshops en een slotevent. Website [FOD klimaat](#)

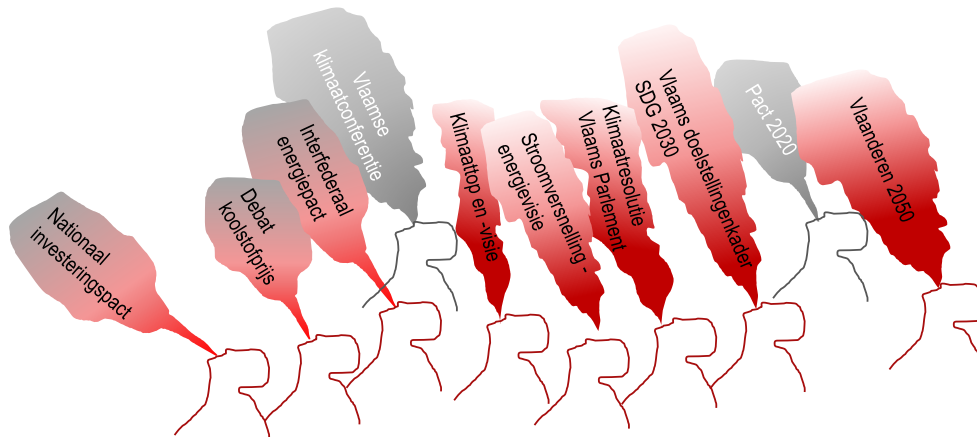
² Visie 2050 Een langetermijnstrategie voor Vlaanderen.

³ Vlaams doelstellingenkader voor 2030 in het kader van de 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. Zie ook SERV-advies van 12 juni 2017 hierover.

⁴ Vlaamse klimaat- en energietop ([VKET](#)) 1/12/2016 met [Vlaams klimaat- en energiepact](#)

⁵ Maart 2017. Ter voorbereiding hiervan organiseerde de klimaatcommissie van het Vlaams parlement vele hoorzittingen en bevroeg de commissie de verschillende adviesraden aan de hand van lange vragenlijsten (bv. SERV, 2016).

Figuur 2: In België zijn veel initiatieven voor visievorming rond energie en klimaat ontstoken

1.2 Vuurtjes branden niet altijd even gemakkelijk

Visievorming rond energie en klimaat blijkt niet eenvoudig, zeker niet in België. De visieprocessen verlopen dan ook niet altijd op de meest ideale manier. Dat heeft meerdere oorzaken:

- de **klimaat- en energieproblematiek** is complex. De vele onzekerheden bemoeilijken visievorming én participatie⁶ en de vele facetten maken het moeilijk om de problematiek goed te vatten. In de praktijk richten de visievormingsprocessen rond energie en klimaat zich nogal eng op de klimaat- en energiedoelstellingen en weinig op andere facetten zoals win-wins met sociaal-economische, ruimtelijke, milieu- en andere maatschappelijke doelstellingen.
- de **Europese governance** van de energie- en klimaatproblematiek na 2020 is nog deels onduidelijk.
- de **bevoegdheden** binnen België inzake energie en klimaat zijn verdeeld. Daardoor is onderlinge afstemming en overleg tussen de bevoegdheidsniveaus en tussen de beleidsdomeinen belangrijk. Maar dat blijkt niet eenvoudig. In België struikelen de trajecten voor energie- en klimaatvisies over elkaar: het interfederaal energiepact, het nationaal debat over de koolstofprijzen, het doelstellingenkader 2030, de voorbereiding van de energie- en klimaatplannen voor 2030, het Vlaamse klimaatpact⁷, de Stroomversnelling en de Vlaamse energievisie, de Vlaamse visie 2050, etc. De vele processen illustreren waar het Belgisch energie- en klimaatbeleid al jaren faalt; ze hangen niet samen. De opgestarte visieprocessen lijken vooral op zich staande initiatieven die noch qua timing, noch qua inhoud op elkaar zijn afgestemd. Ook beginnen de processen elk vanaf nul en maken ze onvoldoende gebruik van wat er reeds aan visievorming is gebeurd en welke ervaringen zijn opgedaan met vroegere overlegprocessen⁸. De veelheid aan processen kan bij stakeholders ook leiden tot selectiviteit in de participatie.

'De vele onsamenhangende visieprocessen zijn vooral een illustratie van waar het Belgisch energie- en klimaatbeleid al lang in faalt in plaats van de start van de aanpak van die problemen.'

⁶ 'Participation in climate governance is a wicked problem. Determining who participates and how is wicked, tricky, and even aggressive.' [Leah Sprain](#)

⁷ Dit is een document van de Vlaamse regering en geen 'pact' dat met andere actoren onderhandeld werd.

⁸ bv. Vlaamse klimaatconferentie, Pact 2020, ...

- de aanpak van de klimaat- en energietransitie vereist een **transitie-aanpak**⁹. De **ervaring** met deze nieuwe manier van beleid maken is in België en Vlaanderen beperkt en verspreid en de transitiecompetenties zijn weinig uitgebouwd.
- er lijkt **geen geïntegreerd plan of procesarchitectuur** voor de aanpak van de visievorming. Het is onduidelijk hoe de processen gaan verlopen, met welke finaliteit en welke timing, hoe ze inhaken op de Europese timing voor de opmaak van de energie- en klimaatplannen, etc. De diverse initiatieven flikkeren aan en uit en hun aanpak is vaak onvoldoende doordacht en inefficiënt. Startevenementen worden groots opgezet, maar lijken het eigenlijke inhoudelijke werk vaak te overschaduwen. De geboekte inhoudelijke vooruitgang kan nog beter.
- er is onvoldoende **capaciteit bij energie- en klimaatadministraties** om de processen goed voor te bereiden, te voeden, te begeleiden en achteraf de visie te implementeren en te borgen in vervolgtrajecten met concrete maatregelen.
- er zijn onvoldoende **middelen** om visies te laten doorwerken in de praktijk. De vurige intenties van de initiatiefnemers van vele visievormingsprocessen staan in schril contrast met de middelen die ze in de praktijk vrijmaken.
- er zijn onvoldoende **data** om de visies te onderbouwen. Zonder goede kennisbasis worden keuzes blind gemaakt, zonder op zicht op de effecten, de achterliggende problemen en alternatieve opties. Zonder goede kennisbasis moeten visies noodgedwongen vaag blijven. Zonder goede kennisbasis gaat overleg vooral over principes en is het moeilijker om oude stellingnames te doorbreken. Stakeholders bevragen over data en kennisvragen (zoals in het stakeholderoverleg interfederaal energiepact) is weinig efficiënt en kan het noodzakelijke studiewerk niet vervangen.
- ...

'Als stakeholder word je bij de diverse overlegmomenten uitgenodigd. Doordat de processen onvoldoende afgestemd zijn, kom je met nagenoeg dezelfde groep stakeholders op verschillende vergaderingen tot vergelijkbare conclusies. Dit is inefficiënt.'

De huidige processen zijn volgens de SERV om bovenstaande redenen geen goede basis om keuzes te maken over de energie- en klimaattoekomst. Ze zijn geen goede basis om acties op het terrein te laten groeien, terwijl dat telt. Ze zijn ook geen goede basis om stakeholders enthousiast te krijgen én te houden voor de energie- en klimaattransitie. Zonder aanpassingen riskeert het vuur van de aangestoken processen snel uit te doven.

1.3 Naast intenties zijn ook andere elementen nodig

De goede intenties om de energie- en klimaattransitie aan te pakken en om visievormingsprocessen op te starten zijn positief net als de reeds gepubliceerde visiedocumenten. Maar ze zijn op zich onvoldoende. In dit advies doet de SERV aanbevelingen om de visievormingsprocessen te verbeteren en aan te vullen met andere elementen. De aanbevelingen zijn gebaseerd op persoonlijke ervaringen van de sociale partners en het SERV-secretariaat die bij tal van overlegprocessen betrokken zijn. Ter voorbereiding van dit advies werden ook de vertegenwoordigers van de federale klimaatadministratie gehoord over de stand van zaken rond het debat over de koolstofprijzen.

⁹ SERV (2016a)

Om de energie- en klimaatvisies in België goed rond te krijgen, vraagt de SERV dat

Vuur

het aangestoken 'vuur' in de diverse visievormings- en overlegprocessen én bij de stakeholders brandend gehouden wordt met een degelijke procesarchitectuur en met ruimte voor invulling door de actoren (deel 2)

Water

de processen op de diverse niveaus goed samenvloeien, uitmonden in actie en inspelen op wat actoren echt beweegt (deel 3)

Lucht

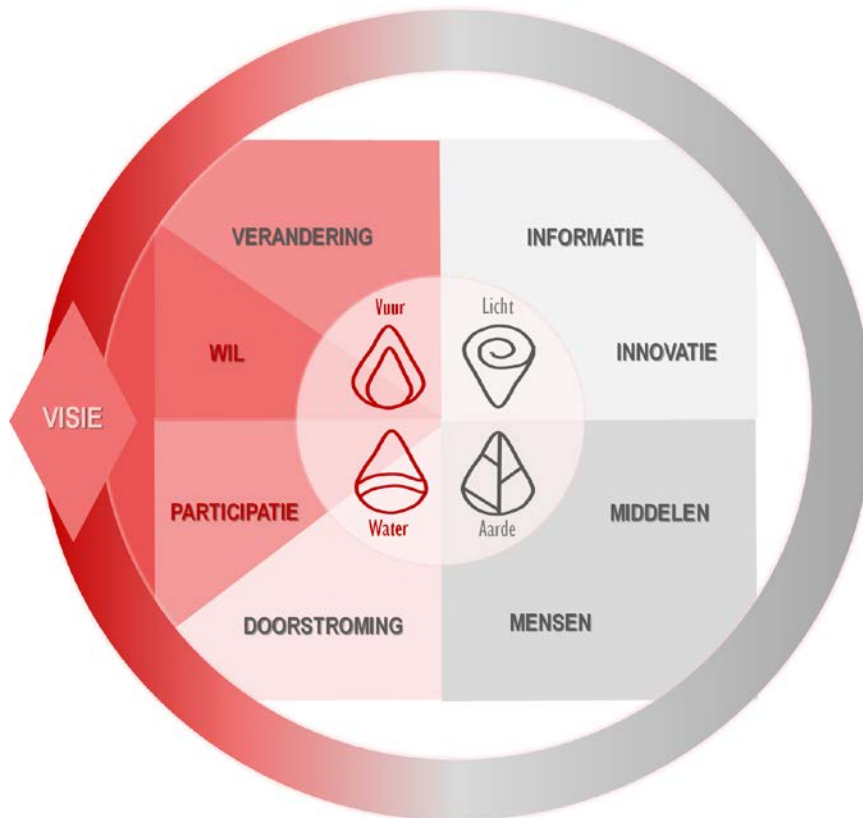
de processen licht en *lucht* geven in de vorm van meer en betere kennis en met nieuwe ideeën (deel 4)

Aarde

de processen *geaard* worden met voldoende mensen en middelen, ook om in de praktijk tot actie te kunnen overgaan (deel 5).

Figuur 3: Naast goede intenties zijn informatie, afstemming, mensen én middelen nodig

2 Laat vurige intenties verder branden

De opgestarte visievormingsprocessen én de ontelbare acties op het terrein tonen de vurige intenties om de klimaat- en energietransitie aan te pakken. Dat ‘vuur’ moet blijven branden. De SERV vraagt daarom om de visievormingsprocessen een doorlopend karakter te geven (2.1) en ze te verduidelijken en te verbeteren (2.2) en erover te waken dat de visie niet te dirigistisch wordt zodat ook bij actoren het transitievuur blijft branden (2.3).

2.1 Maak van visievorming een doorlopend proces

De SERV vraagt om de visievormingsprocessen rond klimaat en energie **doorlopend** en zelfs legislatuuroverschrijdend te maken. Want de nood aan visievorming stopt niet.

- ▀ **Laat de visie gaandeweg scherper worden en evolueren.** Een visie kan en mag initieel nog op bepaalde punten vaag zijn om dan geleidelijk meer vorm te krijgen naarmate er nieuwe informatie en inzichten komen. Ook kunnen mogelijkheden en randvoorwaarden veranderen waardoor de visie bijgesteld moet worden¹⁰. Door onzekerheden kan een visie op lange termijn louter indicatief en tijdelijk zijn. In dat perspectief is vooral een open blik cruciaal die steeds nieuwe inzichten detecteert en bijstuurt, eerder dan de momentopname die die blik op een bepaald moment genereert.

- ▀ **Geef de processen een meer doorlopend karakter.** Juist omdat de visie voor 2030 of 2050 nooit af kan zijn, moeten visievormingsprocessen doorlopen, zelfs over legislaturen heen. Dit wil niet zeggen dat alle actoren continu betrokken moeten blijven – dat is niet haalbaar en ook niet nodig. Afhankelijk van de thematiek of het proces kunnen nu eens deze, dan weer andere actoren betrokken worden, weliswaar op basis van transparante criteria (cf. 3.2).

- ▀ **Zet er vaart achter:** De komende maanden en jaren moeten belangrijke beslissingen worden genomen inzake de energie- en klimaattransitie. De visievorming hierover moet veel meer vaart krijgen gezien de urgentie van de klimaat- en energievraagstukken, de opgelopen vertraging de afgelopen decennia, de Europese timing voor de opmaak van de energie- en klimaatplannen en de opportuniteiten waarvan snelle beslissers soms kunnen genieten (bv. first mover advantage).

¹⁰ SERV (2016a)

- Activeer de **stroomgroepen** van de Stroomversnelling en de **rondetafels** van de klimaatvisie dringend opnieuw. De eerste fase van het werk in de stroomgroepen heeft beloftevolle resultaten opgeleverd, maar hun werk is niet af. Ze hebben menu's gemaakt van wat er nog aangepakt en geconcretiseerd moet worden. De SERV vraagt dan ook de stroomgroepen - en ook de klimaatrondetafels – die nu soms al een half jaar stil liggen, snel te reactiveren.

2.2 (Her)teken de processen in overleg met stakeholders

De architectuur van de diverse visievormingsprocessen inzake klimaat en energie moet duidelijk uitgetekend (of hertekend) worden samen met de stakeholders. Een **governanceplan**, dat bijvoorbeeld bij het begin van de legislatuur aangepast wordt, moet aangeven hoe deze processen worden aangepakt, en gefinancierd, hoe ze passen in de reguliere beleidscyclus en de andere (soms decretaal voorgeschreven) processen, wat de overlegmethode, de deelnamevoorwaarden en spelregels zijn, wie betrokken wordt, wat de voorwaarden voor deelname aan de overlegprocessen zijn, wanneer de ijkmomenten worden voorzien (bv. tweejaarlijkse top of actualisatie), hoe en wanneer de plannen vertaald worden in de meerjarenbegroting, Voor geen enkele van de lopende overlegprocessen is er op dit moment zo'n duidelijk publiek governanceplan beschikbaar met de timing en planning van de komende weken en maanden¹¹, al circuleren inzake de processen van de klimaatop al wel informele plannings.

'De uitdaging is om een evenwicht te vinden tussen de behoefte aan een goed gestructureerd legislatuuroverschrijdend proces en zichtbaarheid voor de politieke verantwoordelijken.'

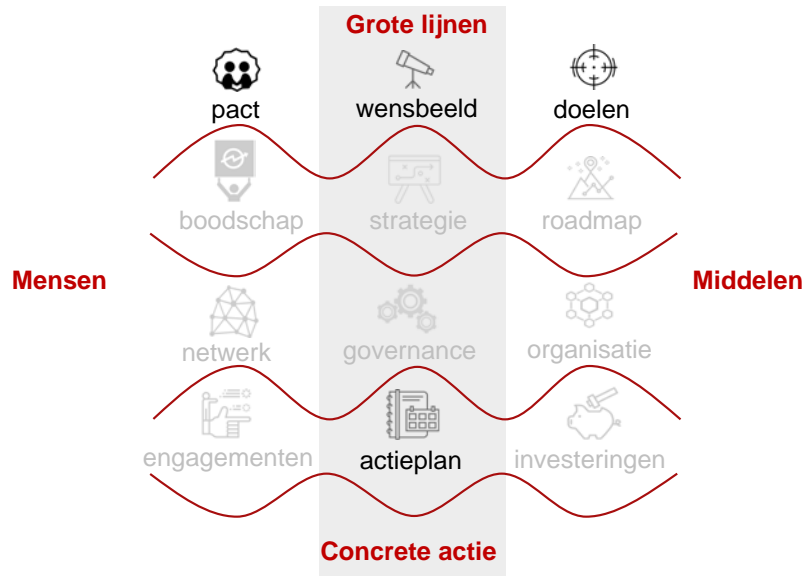
De overlegprocessen moeten goed geregeld zijn en hebben nood aan:

- Duidelijkheid:** Bij de diverse processen moet de procesarchitectuur en de finaliteit duidelijk zijn. Hoe worden processen worden opgevat, hoe, waarvoor en wanneer worden welke stakeholders betrokken, hoe worden de insteken van stakeholders verwerkt (onderhandeling, consensus, politieke tranchering, ...), of en hoe worden de insteken van de stakeholders bekend gemaakt (verslag, consultatieverslag, etc.)?
- Maatschappelijke (bij)sturing:** Stakeholders moeten bij de vormgeving van de overlegprocessen betrokken worden. Zij kunnen ervoor zorgen dat de procesarchitectuur 'past' en kunnen aangeven waar de processen best bijgestuurd worden.
- Afgebakende scope:** De diverse processen moet hun scope expliciteren:
 - Welke **tijdspectief** zal de visie (2020, 2030, 2040, 2050) hanteren?
 - Welke **systemen** of emissies zal de visie bekijken? Gaat het over een enge visie op (niet-ETS) broeikasgasemissies in Vlaanderen/België of ruimer over de bijdrage van Vlaanderen aan de emissies ook elders? Gaat het over het Vlaamse/Belgische energiesysteem en/of over de inbedding in een ruimer West-Europees energiesysteem? Gaat het over de energiemix of ook over infrastructuur, regulering, financiering, ...?
 - Welk soort 'product'** streeft men na? Op welke van vragen moet de 'visie' een antwoord bieden (Figuur 5) en welke vragen krijgen later een antwoord? Wil men met de visie de richting uitzetten, of wil men inspireren en enthousiasmeren of wil men

¹¹ Ook de [Startnota - Zorgen voor een energietransitie](#) van 30/06/2017 blijft inzake de planning voor de komende maanden vaag.

concrete actie in gang zetten? Soms kan dat allemaal in één visiedocument, soms gebeurt dit beter¹² via verschillende producten zoals wensbeelden, enthousiasmerende boodschappen, pacts met concrete engagements van stakeholders, governanceplannen, roadmaps, actieplannen, investeringsplannen (zie Figuur 4). Bij elk proces moet het nagestreefd product vooraf duidelijk zijn en moet het proces hieraan aangepast worden.

Figuur 4: Initiatiefnemers moeten soort 'visie' verduidelijken

¹² Een visie die moet aantonen dat becijferde doelen gerealiseerd worden, is niet noodzakelijk geschikt als visie die actoren moet inspireren en engageren. Een plan dat bedoeld is voor een rapportage aan Europa is niet noodzakelijk als intern planningsdocument het meest geschikt.

Figuur 5: Verduidelijk op welke vragen de visie een antwoord moet/zal bieden

Mogelijk deel van visie		Indicatie van de te beantwoorden vragen
	Wensbeeld	Wat zijn de contouren van het energiesysteem in de toekomst? Hoe kunnen de maatschappelijke functies of behoeftesystemen klimaatvriendelijk georganiseerd worden?
	Pact	Over welke aspecten van de energie- en klimaattransitie bestaat een maatschappelijke consensus? Wat willen actoren afspreken?
	Doelen	Wat is de (gedeelde) probleemaftakening? Welke (sub)doelstellingen, streeft men na? Verdeelt men die doelstellingen en zo ja, hoe?
	Strategie	Welke fysieke, organisatorische of andere veranderingen zijn nodig? Hoe worden de hinderpalen voor de transitie aangepakt? Hoe worden opportuniteiten gegrepen?
	Roadmap	Hoe wil men naar een koolstofarm(er) energiesysteem evolueren? Welk stappen wil men wanneer zetten om het gewenste resultaat te bereiken?
	Boodschap	Welk wervend 'verhaal' maakt stakeholders enthousiast om hun bijdrage aan de transitie te leveren? Welke informatie, zekerheid of overtuiging hebben investeerders nodig? Welke twijfels moeten weg genomen worden?
	Governance	Hoe zal men de energie- en klimaattransitie lanceren, faciliteren, aanvuren, begeleiden, ...? Welk governancemodel heeft men voor ogen?
	Organisatie	Hoe gaat men zich organiseren om de transitie doorgang te laten vinden? Welke ambtenaren worden hier op welke wijze voor ingeschakeld? Welke (semi-) publieke instellingen worden hier op welke wijze bij betrokken?
	Netwerk	Hoe worden diverse actoren en de lokale dynamiek aan initiatieven van lokale besturen, non profit, profit, ... ingezet worden om de transitie vorm en vaart te geven? Welke netwerkaanpak wordt gehanteerd?
	Actieplan	Welke concrete acties worden wanneer ondernomen? Wie zijn de initiatiefnemers en de betrokken actoren? Welke maatregelen en instrumenten zijn nodig? Welk onderzoek is nodig? Waarover is overleg nodig? Waarvoor worden de middelen prioritair ingezet? Van waar komen de vereiste middelen?
	Investeringsen	Welke investeringen plant men? Met welke middelen gaat men die financieren?
	Engagementen	Wie zal welke engagementen opnemen? Hoe kunnen best engagementen losgeweekt worden?

- Efficiënte processen:** De overlegprocessen moeten efficiënt zijn, zodat de betrokken actoren met minimale inspanningen een maximale input kunnen geven. Een minder positief voorbeeld is de stakeholderconsultatie ter voorbereiding van een interfederaal energiepact. Toen kregen ongeveer 100 stakeholders en deskundigen dezelfde 13-bladzijden tellende vragenlijst zonder referenties naar reeds beschikbare data. Het gevolg is dat ze allen, minstens deels dezelfde, reeds bekende informatie moeten opschrijven. Grote startevenementen zijn eveneens bijzonder tijdsintensief voor een beperkte insteek in een visie (al kan de informele netwerking in de marge dit wellicht compenseren).
- Voldoende tijd.** De diverse fasen in de visievormingsprocessen (voorbereiding, informatieverzameling en –verspreiding, standpuntverkenning, het eigenlijke overleg, ...) moeten voldoende tijd krijgen. Deelnemers hebben tijd nodig om een vertrouwensrelatie met hun overlegpartners op te bouwen en om los te komen van ingesleten manieren van

denken¹³. Bij korte deadlines, zoals bij sommige stroomgroepen, kunnen de resultaten maar onvolledig en voorlopig zijn. Tegelijkertijd moet de tijd tussen de participatie en de beslissing kort zijn, zodat deelnemers niet teleurgesteld of gedemotiveerd geraken¹⁴.

- ▀ **Interne procesbegeleidingscapaciteit.** De overheid moet als transitie-manager intern meer capaciteit uitbouwen om de transitieprocessen te begeleiden¹⁵. Dat geldt zeker voor de initiatiefnemers die nu met externe procesbegeleiders werken. Externe procesbegeleiders zijn vaak duur, beheersen de materie vaak onvoldoende en besteden veel aandacht aan bijzondere overlegmethodieken ('spelletjes'), die niet altijd de meest effectieve en efficiënte overlegstrategie vormen¹⁶.

Het continu karakter van de visievormingsprocessen (cf. 2.1) rechtvaardigt de investering in interne procesbegeleidingscapaciteit, bv. in een domeinoverschrijdend projectteam. Die procesbegeleidingscapaciteit kan ook zinvol zijn voor de vele transitieprojecten in andere domeinen. Waar mogelijk kan ook een beroep gedaan worden om de overlegvaardigheden van de strategische adviesraden, waaronder de SERV.

De overlegmethodiek of –techniek¹⁷ moet steeds passen bij de doelstelling van het overleg en de aard van de betrokken stakeholders. Wil men informatie verstrekken, nagaan welke standpunten er leven, informatie verzamelen, de kwaliteit van het beleid verbeteren, engagementen losweken, draagvlak verbreden, ... ? Hoe wordt het proces best opgezet? Hoe worden stakeholders betrokken? Wie zal de bijeenkomsten voorzitten? Hoe worden vragenlijsten opgemaakt? Hoe wordt informatie gedeeld? Hoe wordt omgegaan met conflicterende meningen?

- ▀ **Transparantie.** Transparantie en gelijke toegang tot informatie zijn cruciaal voor het vertrouwen tussen gesprekspartners en voor evenwichtige overlegprocessen. Transparantie is nodig over de onderbouwende informatie, over het verloop van de processen en over het resultaat van de processen. Moderne communicatiekanalen kunnen helpen om de transparantie te verhogen. De overlegprocessen zelf moeten wel in een 'veilig' en soms afgeschermd kader kunnen plaats bieden, o.a. om consensusvorming mogelijk te maken.
- ▀ **Erkenning en feedback:** De visievormingsprocessen moeten waardering tonen voor de insteken van stakeholders en deskundigen. Dat impliceert ten eerste dat de overheid zelf de overlegprocessen bijwoont, zodat ze uit eerste hand de insteken leert kennen en haar standpunt kan laten horen. Dat laatste blijkt tot nu toe bij de meeste overlegprocessen niet evident. Ten tweede moet een verslag de overlegresultaten registreren, zoals dat goed gebeurde bij de stroomgroepen van de Stroomversnelling. Ten derde moet het duidelijk zijn wat er met de insteken gebeurt. Dat is in de meeste processen vooraf niet duidelijk. Ten vierde dient het stakeholderoverleg best niet alleen om insteken te verzamelen, maar ook om die insteken te clusteren en te laten convergeren (Figuur 6). Het is namelijk niet de bedoeling dat alle input verdwijnt in een black box waarbij stakeholders afhankelijk zijn van een of enkele organisatoren of verslaggevers wiens referentiekader niet altijd de reikwijdte

¹³ [Competentiecentrum transities.](#)

¹⁴ Loyen, e.a. Methoden en technieken van burgerparticipatie. Strategieën voor betrokkenheid van burgers bij het federaal plan duurzame ontwikkeling.

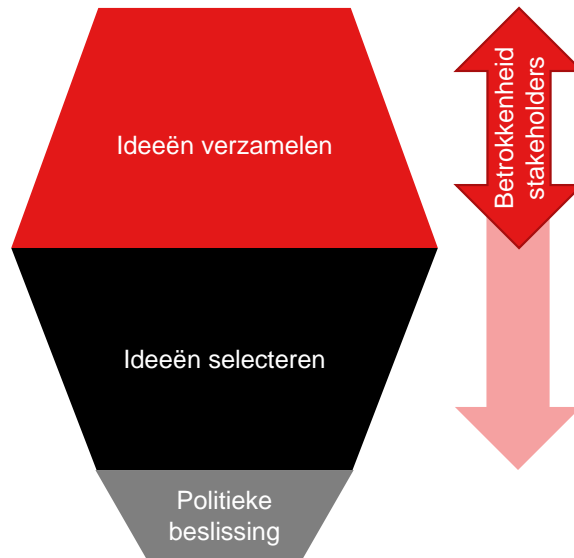
¹⁵ Bv. [competentiecentrum transities](#)

¹⁶ 'Om processen van visievorming efficiënt en evenwichtig te laten verlopen is behoefte aan neutrale en professionele procesbegeleiders (o.a. met kennis van participatietechnieken) die tegelijk de problematiek voldoende kennen.'

¹⁷ Er bestaan diverse [methoden](#) om visievormingsprocessen te faciliteren.

of het belang van de gedane suggesties kan inschatten. Een goed voorbeeld terzake is de Stroomversnelling waar de stroomgroepen zelf hun conclusies formuleerden die ook gepubliceerd werden. Ten vijfde moet de overheid die geen rekening houdt met (bepaalde) resultaten van overlegprocessen, dit duidelijk argumenteren. Dat gebeurt nu veelal niet.

Figuur 6: Stakeholders worden best ook bij de convergentiefase betrokken

2.3 Laat visie richting kiezen, niet de weg

De SERV vindt dat energie- en klimaatvisies voor de lange termijn de richting en het einddoel moeten bepalen, maar niet de wegen van de transitie moeten betonen. Ze moeten de actoren ruimte, goesting en inspiratie geven om de energie- en klimaattransitie zelf in te vullen, om te proberen, te leren en opportuniteiten te grijpen. Dat is cruciaal om het 'vuur' ook bij de andere actoren te laten branden, om een evenwicht te krijgen tussen planning en sturing enerzijds en gaandeweg leren anderzijds en om ruimte te laten voor technologische en sociale innovatie.

In dat perspectief vraagt de SERV dat de energie- en klimaatvisies

- een schets maken van de **maatschappelijke principes, de grote keuzes** en de mechanismen voor maatschappelijke systeemveranderingen in de richting van een koolstofarme samenleving met een betrouwbare en betaalbare energievoorziening;
- de energie- en klimaattransitie vooral **faciliteren, stimuleren en opschalen** eerder dan die te trekken, te sturen of te structureren. De energie- en klimaattransitie is op het terrein volop aan de gang; de bottom-up dynamiek heeft de dynamiek en het kennisniveau op nationaal en regionaal niveau zelfs al lang ingehaald.
- een **algemeen verhaal** brengen, eerder dan een gedetailleerde toekomstschets in MWh en tonnen CO₂, die zich op een dergelijke lange termijn moeilijk laten voorspellen. Een boekhoudkundige aanpak is wel nodig om de sluitendheid van de visie indicatief na te gaan of de voortgang op te volgen, maar niet om daarmee stakeholders te benaderen (cf. infra).
- **geen strikte sectorale doelstellingen introduceren**. Het gekozen einddoel moet steeds voor ogen gehouden worden en nagestreefd worden; sectorale doelstellingen kunnen louter

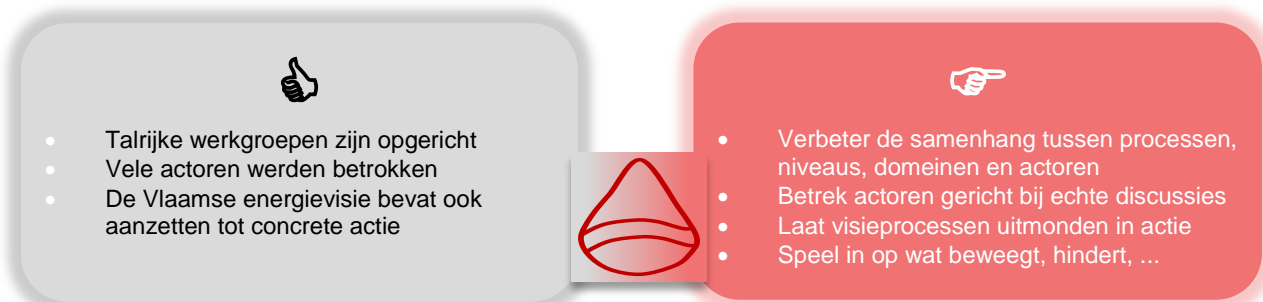
een indicatie zijn van de te leveren inspanningen (rekening houdend met een zo goed mogelijke inschatting van het technisch-economisch en maatschappelijk potentieel), geen blauwdruk. Strikte sectorale doelstellingen en een boekhoudkundige aanpak in MWh en kton CO₂ zijn om diverse redenen niet wenselijk (Figuur 7). Wel kan een indicatieve sectorale oefening helpen om na te gaan of maatregelen en instrumenten de top-down-doelen realiseren en of de verdeling van kosten en baten billijk is.

Figuur 7: Strikte sectorale doelen zijn niet wenselijk

- Strikte sectorale doelen geven een **incentive** om **enkel maatregelen** te nemen die de resultaten van de **eigen sector** beïnvloeden, terwijl sectoren via hun beslissingen een bijzonder grote impact kunnen hebben op de resultaten van andere maatschappelijke sectoren¹⁸. Ter illustratie: nog geen vijfde van de CO₂-emissies die een gezin veroorzaakt, komen in de atmosfeer via de schoorsteen van de woning. De meerderheid wordt uitgestoten via andere schoorstenen of uitlaatpijpen die nodig zijn voor voeding, kleding, woning(inrichting), vervoer, vrije tijd, ...
- Specifieke sectorale doelstellingen vertrekken vaak vanuit **technologische** oplossingen en hun implementatiegraad (bv. % PV of wind), maar kunnen moeilijk overweg met **sociale, institutionele, infrastructurele innovatie** of zelfs maar energiebesparing die nochtans cruciaal zijn.
- Sectorale doelstellingen laten buiten beeld wat **op de wip zit tussen sectoren**, maar juist bijzonder beloftevol is. Voorbeelden zijn warmtenetten, collectieve voorzieningen, functievermenging, etc. Synergieën tussen sectoren of sectoroverschrijdende effecten verdienen nochtans extra aandacht.
- Sectorale doelen die absolute emissieplafonds worden, kunnen het **investeringsklimaat schaden**.
- Sectorale doelen die te hoog of te laag werden ingeschat, kunnen het beleid lange tijd blokkeren (cf. ETS)¹⁹ en kostenefficiënte maatregelen onbenut laten.
- Het verdelen van doelen, middelen of inspanningen tussen sectoren kan leiden tot **jarenlange impasses** (cf. burden sharing binnen Europa en België) en kan leiden tot **verkokering** en conflictsituaties die de broodnodige samenwerking tussen sectoren juist in de weg staan.
- De aankondiging van sectorale doelstellingen kan zorgen voor een **afwachtende houding en inertie**, omdat het dan strategisch interessanter kan zijn om nog geen initiatieven te nemen.

3 Doe visies samenvloeien en uitmonden in actie

Visievormingsprocessen van de diverse beleidsniveaus, -domeinen en actoren moeten vlot in elkaar overlopen (3.1) en moeten uitmonden in actie en engagementen (3.3). Ook moeten actoren gerichter betrokken worden bij de echte discussies (3.2) en moeten processen inspelen op wat actoren beweegt, hindert én beangstigt (3.4).

¹⁸ bv. bedrijven en gezinnen die transportemissies beïnvloeden, een WKK in de landbouw die de emissies van de energiesector vermindert, de industrie die gedreven wordt door de vraag van huishoudens, etc.

¹⁹ SERV (2016a).

3.1 Werk meer samen met niveaus, domeinen en actoren

De SERV pleit voor meer samenhang tussen beleidsniveaus en -domeinen bij de visievorming, in de visies en in de bredere governance van de energie- en klimaattransitie. De visiesprocessen rond energie en klimaat zijn nu even gefragmenteerd als het beleid rond energie en klimaat, terwijl die fragmentatie tussen beleidsniveaus en beleidsdomeinen net één van de grootste problemen vormt in de aanpak van de problematiek. Jarenlang discussieerden de beleidsniveaus vooral over de verdeling van doelstellingen in plaats van er samen werk van te maken.

Meer samenwerking en samenhang zijn cruciaal voor de kwaliteit van het beleid en voor de efficiëntie van de processen zelf. Deze samenhang wordt het best bewerkstelligd door een gezamenlijke procesarchitectuur, al kan dat ook door de resultaten van andere processen te integreren en de taakafbakeningen te respecteren.

'Jarenlange ruzies tussen beleidsniveaus over de verdeling van doelstellingen moeten plaats ruimen voor actie en samenwerking.'

Concreet vraagt de SERV:

■ **Samenvloeiende processen en visie(s) tussen domeinen:** De visievorming rond energie en klimaat moet een zaak zijn van alle ministers en niet alleen van de energie- of klimaatminister. Energie en klimaat zijn domeinoverschrijdende thema's; een energievisie moet bijvoorbeeld ook gaan over energie- en klimaatmaatregelen in scholen, (sociale) woningen, landbouw, overheidsgebouwen, ..., over de link met ruimtegebruik, arbeidsmarktbeleid (impact op werkgelegenheid, vereiste competenties, opleidingen en onderwijs, ...), innovatie- en clusterbeleid, economisch beleid (ondersteuning, herstructurering, ...), internationaal beleid, etc. In dat perspectief is het o.a. jammer dat de energievisie van de Vlaamse regering vooral een visie blijft van de energieminister en dat voorstellen van de stroomgroepen voor doelstellingen inzake (sociale woningen) of innovatie daarin niet weerhouden werden²⁰. Meer algemeen blijft ook de verhouding onduidelijk tussen de energiegerelateerde activiteiten in het kader van de Vlaamse klimaatop en die in het kader van de Stroomversnelling.

De visies op energie- en klimaattransitie moeten ook nauw samen met de visies in andere domeinen²¹ uitgetekend worden (bv. Nationale strategie duurzame ontwikkeling, circulaire economie, industrie 4.0, Vlaanderen visie 2050, het doelstellingenkader 2030, ...). Voorlopig is het nog onduidelijk of en hoe deze integratie zal gebeuren en of klimaat- en energieoverwegingen een rol kunnen spelen in andere discussies.

²⁰ Voorbeelden van niet-weerhouden voorstellen van de stroomgroep financiering: 'Om innovatie te stimuleren moeten de publieke middelen voor energiegerelateerde innovatie op 5 jaar minstens verdubbelen.' 'Concreet moeten er tegen 2030 100.000 sociale huurwoningen bij komen gezien de huidige wachtlijsten voor sociale woningen en moeten er 200.000 private huurwoningen grondig gerenoveerd worden.'

²¹ SERV (2016a)

- Integratie tussen processen op diverse beleidsniveaus, incl. het lokaal niveau:** De processen op de diverse niveaus (internationaal, Europees, interfederaal, federaal, regionaal én lokaal) moeten in elkaar haken. Zo moet er bv. voor gezorgd worden dat de activiteiten in België beter inhaken op het winterpakket van de Europese Commissie en dat het interfederaal energiepact en het debat over de koolstofprijs de resultaten van regionale processen capteren²². Ook moeten de lokale processen meer in het gezichtsveld vallen van de federale en regionale initiatieven.

- Integratie met processen van andere actoren en organisaties:** Veel actoren en organisaties (energiebedrijven, netbedrijven, sectororganisaties, intercommunales, adviesraden, etc.²³) werken strategisch of bottom-up rond de energie- en klimaattransitie. Sommige van die dynamieken zijn de meest krachtige motoren van de energie- en klimaattransitie. Mechanismen zijn nodig om de resultaten van die bottom-updynamieken en processen te capteren. Omgekeerd moeten actoren, zoals (semi)publieke organisaties, die een grote impact hebben op het energie- of klimaatvraagstuk maar die nog niet of minder actief op de transitie inzetten, waar mogelijk de opdracht of de stimulans krijgen om in hun activiteiten de energie- en klimaattransitie mee te ondersteunen. Zo moet er een oplossing komen voor het spanningsveld tussen de bevoegdheden van de onafhankelijke regulatoren en de impact van hun organisatie en hun beslissingen op de energie- en klimaattransitie.

- Leren uit het verleden:** Goede en minder goede ervaringen uit het verleden, zoals de Vlaamse klimaatconferentie kunnen visieprocessen inspireren.

Volgens de SERV moet een governanceluik in de visie (cf. supra) aangeven hoe de samenhang tussen beleidsniveaus, -domeinen en actoren gerealiseerd wordt. Dat is zeker in de Belgische staatsstructuur cruciaal. Er moet ook nagedacht worden over bevoegdheidsverdelingen tussen niveaus en tussen actoren (bv. taken van regulatoren), over overlegstructuren en –praktijken, over de werking van overheidsorganisaties, het introduceren niveau- en domeinoverschrijdende projectteams en over hoe beter bruggen gebouwd kunnen worden, ...

'We hebben heus geen eindeloos naast elkaar lopende trajecten nodig. We moeten vanuit een overkoepelende structuur inzichten bundelen en samen met de stakeholders de - bij momenten moeilijke - keuzes maken.'

²² Zo behandelen de vragen in het kader van het interfederaal pact en initiatieven in het kader van het koolstofprijzedebat elementen die uitgebreid in het kader van de Vlaamse Stroomversnelling uitgeklaard werden, zonder dat deze resultaten opgenomen worden.

Een ander voorbeeld is het nationaal debat over de koolstofprijs georganiseerd door de federale energieminister dat ook gaat over regionale bevoegdheden, terwijl de regionale overheden hierbij nauwelijks betrokken worden. Bv. VEA werd in het nationaal debat over de koolstofprijs niet betrokken. De resultaten van de Stroomversnelling kwamen er niet aan bod.

²³ bv. Elia, SERV: [Platformtekst 2030](#); [Iedereen hernieuwbaar](#), the Shift, ...

3.2 Betrek actoren gericht bij echte discussies

De visievormingsprocessen rond energie en klimaat moeten actoren gericht betrekken, vooral bij discussies die echt van belang zijn.

- Nodig gericht uit:** Maatschappelijk overleg over de energie- en klimaattransitie moet evenwichtig en efficiënt verlopen. Dat vergt een gerichte betrokkenheid van stakeholders, experts én vernieuwers²⁴ bij (delen van) de visievormingsprocessen. Selectiviteit op basis van duidelijke criteria is aangewezen. Welke stakeholders zijn nodig om het draagvlak voor bepaalde keuzes in te schatten? Wie kan de benodigde informatie aanleveren? Van welke stakeholders zijn de mogelijkheden en behoeften nog onvoldoende gekend? Wie is bereid om nieuwe pistes te verkennen,...? Soms moeten ook de niet-traditionele of minder georganiseerde actoren en stakeholders, mensen van op het terrein met business- of maatschappelijke feeling uitgenodigd kunnen worden om hun kennis, terreinervaring of innovatieve inzichten te delen. Om deze actoren aan te spreken kunnen andere methodieken en andere media nodig zijn. Zo kunnen onder bepaalde omstandigheden online fora, webinars, e.d. dynamische actoren (bv. startende ondernemers, wijkwerkers, ...) beter bereiken dan traditionele tijdsintensieve werkgroepvergaderingen of burgerpanels. Omzichtigheid is geboden als om efficiëntieredenen het aantal deelnemers aan bepaalde sessies beperkt wordt, om te vermijden dat actoren zich buitengesloten voelen en dat dat het draagvlak voor de processen aantast.
- Discussieer echt:** De SERV vraagt om in de visievormingsprocessen echt te discussiëren met actoren en niet louter informatie te verstrekken of te verzamelen. Rondetafels moeten echte rondetafels zijn. In werkgroepen en workshops moet echt gewerkt worden. Nu blijven grote evenementen, maar zelfs ook kleinere werkgroepen en bijeenkomsten vaak eenrichtingsverkeer, met weinig ruimte voor interactie.

'Betek ook mensen omwille van hun creativiteit en vernieuwingszin. Anders moet je niet verwonderd zijn als visievorming weinig nieuws oplevert'.

Figuur 8: Evenementen in de visievormingsprocessen zijn vooral eenrichtingsverkeer²⁵

²⁴ [Competentiecentrum transities.](#)

²⁵ Nationaal Debat Koolstofprijs, lanceringsevenement ([FOD klimaat](#)). [Vlaamse klimaat- en energietop op Twitter](#)

- ▀ **Bespreek wat van tel is:** De discussies moeten verruimen (cf. indicatieve lijst met nog te bediscussiëren thema's in Figuur 9). Discussies gaan nu vooral over de technische, fysieke realiteit (productiecapaciteit, netten, energievraag, besparing, infrastructuur, flexibiliteit, emissies, ...) of zijn instrumenteel van inslag, terwijl ook de maatschappelijke (governance) vragen van belang zijn (structuren, mensen, middelen, incentieven, experimenten, gedragingen, marktmodellen, marktrollen, ...).
- ▀ **Laat ruimte voor beleidsbeïnvloeding:** Zonder mogelijkheid om impact te hebben of zonder de openheid om de resultaten van overlegprocessen te respecteren, zal het animo voor actieve deelname aan de processen dalen.

Figuur 9: Thema's voor overleg

<p>Probleemstelling en doel</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Visie op de problematiek en scope van de sturing <ul style="list-style-type: none"> • de scope van de visietrajecten (bv. lokale niet-ETS-emissies of ruimer), • de rol van de overheid in de transitie, de ontwikkeling van infrastructuur, de op te zetten systemen en instituties, ... • de sturing van regulatoren • intern beleid en/of standpuntbepaling in Europese en internationale dossiers ■ Omgevingsanalyse <ul style="list-style-type: none"> • verkenning van trends: bv. impact, kansen en bedreigingen van digitalisering • technologieverkenningen, de verkenning van nieuwe toepassingen, de detectie van lockins • de inschatting van potentiëlen, de effecten van nieuwe evoluties, de bijdragebereidheid en de hinderpalen en randvoorwaarden hiervoor (financieel, communicatief, praktisch, regulatorisch, ...) • de evaluatie van bestaand beleid ■ Verkenning van toekomstbeelden <ul style="list-style-type: none"> • de na te streven doelstellingen²⁶, al dan niet met wens om mix te sturen • de aard van de te onderzoeken scenario's en de gebruikte aannames, • de invulling van behoeftesystemen en hun aanvaardbaarheid: hoe wil men wonen, werken, eten, zich verplaatsen, .. ■ Verkenning van winwins <ul style="list-style-type: none"> • de ruimtelijke ordening klimaat- en energietransitievriendelijk organiseren • facilitering van lokale economische productie om indirecte emissies te reduceren • de lokale verankering van energie(diensten)bedrijven, energietechnologiebedrijven, ...
<p>Opties</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Detectie van alternatieve oplossingen <ul style="list-style-type: none"> • zoektocht naar aangepaste en nieuwe instrumenten, concepten en aanpakken • de gewenste infrastructuur en het gewenste beheersmodel en het toezicht hierop (netten, metering, laadinfrastructuur, verwarming, ...) • segmentering en fasering van de slimme meter uitrol • de flexibilisering van het energiesysteem ■ Verkenning van opties inzake marktwerking, taakverdeling, ... <ul style="list-style-type: none"> • Invulling van liberalisering • rollen van actoren, bv. in energiesector (commerciële actoren, netbeheerders) • de verhouding tussen grote energie- en nutsbedrijven versus 'community energy', coöperatieve projecten, ...
<p>Implementatie</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Governance van de transitie <ul style="list-style-type: none"> • de captatie en facilitatie van bottom-upinitiatieven • rol van lokale besturen • hoe en waarover discussiëren ■ Financiering van de transitie <ul style="list-style-type: none"> • keuzes inzake koolstofbeprijzing • hoe groot zijn de financieringsnoden • hoe worden kosten doorgerekend en aan wie
<p>Impactbeoordeling</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Beoordeling van impacten van beleid <ul style="list-style-type: none"> • welke criteria • willingness to pay • impact energiearmoede, impact op ongelijkheid • impact op de concurrentiepositie • impact op de werkgelegenheid en de nood aan flankerende maatregelen om jobverliezen en verschuivingen op te vangen • impact op de vormings- en opleidingsnoden • impact op het sociaal overleg op bedrijfs- en sectorniveau

²⁶ 'Zo'n politiek akkoord moet duidelijk stellen hoe we de sluiting van de kerncentrales in de periode 2022-2025 opvangen en hoeveel groene stroom we willen produceren', stelt Van den Bosch. De Tijd, 'Zonder energiepact dreigen tekorten', 08/06/2017

3.3 Laat uitmonden in actie

De visieprocessen moeten uitmonden in actie. Ze mogen niet blijven steken bij vage wensbeelden. De gewenste veranderingen louter beschrijven en beklinken in akkoorden en pacten zal immers de doelstellingen niet realiseren. Voor het klimaat én voor de stakeholders en investeerders²⁷ telt wat er in de praktijk gebeurt.

Een operationeler luik is nodig met de omschrijving van projecten, maatregelen, instrumenten, investeringen, experimenten, onderzoeksprogramma's, onderwijscurricula, overlegagenda's, organisatie(s), marktorganisatievormen, infrastructuur(beheer), financieringsconstructies, standaarden, netwerken²⁸ ... Zo'n operationeel luik kan deels in de visie zitten (zoals in de Vlaamse energievisie) of gevat worden in aparte producten, zoals actieplannen (cf. 2.2).

'Aan transitieprojecten is vaak geen gebrek. Maar het blijkt dat zulke losse projecten vaak geen vervolg krijgen. Andere mensen in andere settings zouden het stokje moeten overnemen, maar doen dat niet zomaar. Er is ander overheidsbeleid nodig.'

Bovenstaande impliceert dat ook het overleg met de stakeholders moet gaan over acties en operationele keuzes. Transitie management komt als de nieuwe vorm van beleidsmaken met meer overleg en onderbouwing niet naast het reguliere beleid, maar moet er ook in doorwerken. In de Stroomversnelling maakten de meeste stroomgroepen al een mix van lange termijnvisievorming en actie, al werden de stroomgroepen meestal niet betrokken bij recente beslissingen in het regulier beleid zoals bv. de uitrol van slimme meters. Nochtans kunnen de stroomgroepen, eventueel uitgebreid met relevante actoren en deskundigen voor een bepaald deelthema een zinvol forum vormen om beleid in een vroege fase af te toetsen.

3.4 Speel in op wat echt beweegt en werkt

Wie beloftevollere ideeën en additionele engagementen bij actoren wil losweken, moet voeling hebben met wat actoren willen, wat hen hindert, beangstigt of beweegt en wat hun gedragingen effectief stuurt. Hiervoor moet ten eerste de onderzoeks- en overlegagenda plaats voorzien voor de inventarisatie van deze hinderpalen, win-wins, cobenefits, drivers, behoeften, gedragingen, ... Beloftevol is alvast dat het actieplan gedrag²⁹ ruimte en personeel vrijmaakt om via experimenten te leren hoe gedrag aangepast kan worden. Ten tweede moeten de overlegprocessen zelf meer inleving tonen, meer luisteren en een intenser contact onderhouden met bottom-upinitiatieven hier en elders. Positief is alvast dat de Vlaamse klimaat- en energietop in december 2016 veel inspirerende bottom-upinitiatieven toonde, al was er weinig ruimte voor de aanpak voor de hinderpalen waarmee deze voorlopers geconfronteerd worden. De vraag naar eenzijdige engagementen vanwege actoren in het kader van de Vlaamse klimaat- en energietop³⁰ zonder oog voor hinderpalen en motivatoren, riskeert dan ook vooral reeds geplande initiatieven op te sommen en weinig toegevoegde waarde als 'pact' op te leveren.

²⁷ Laes: 'However, target-setting alone will not suffice to "steer" investment decisions in the appropriate direction: in particular, the coherence of policy implementation (e.g., RES support schemes, infrastructure planning, energy market regulation, etc.) with the overall energy transition goals needs to be ensured, increasingly also at the European level.'

²⁸ [Competentiecentrum Transitities](#)

²⁹ December 2016.

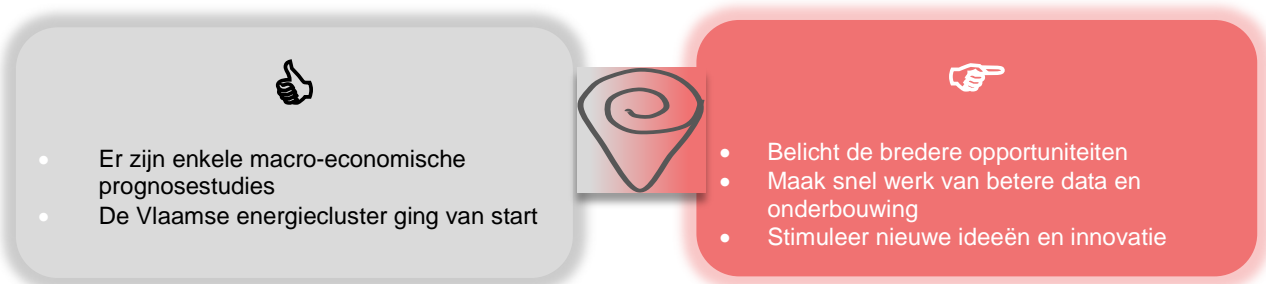
³⁰ [engagementen VKET](#)

Vervolgens moet vanuit de belangen en gedragingen van actoren bekeken worden hoe de diverse **behoeftensystemen** (huisvesting, transport, voeding, ...) klimaatvriendelijker én beter kunnen worden ingevuld. Meer klimaatresultaat is trouwens mogelijk als maatregelen en instrumenten niet ‘verkocht’ worden als maatregelen die ‘moeten’ tegen klimaatverandering maar als positieve maatregelen en instrumenten die aan lokale en individuele bezorgdheden tegemoet komen (bv. betere huisvesting), die ‘goesting’ en energie geven³¹ en die ook voorlopers blijven stimuleren. Om beter in te spelen op wat de verschillende actoren beweegt, dringt ook **maatwerk** zich op en een diversificatie van de aanpak en het instrumentarium.

Tot slot moet aandacht gaan naar de ‘**verliezers**’ van de energie- en klimaattransitie. Door de bezorgdheden van eventuele verliezers te leren kennen, kan er beter op ingespeeld worden, hetgeen de transitie kan vergemakkelijken. Het vergt een kijk op de impact van de transitie op de economische structuur, het investeringsklimaat, de werkende bevolking, ... Meer generiek zijn ook de sociale zekerheid, de voorzieningen inzake vorming en opleiding, de begeleiding in geval van herstructurerings ... van belang om de mogelijke effecten op het economisch en sociaal weefsel te ondervangen. De garantie op een degelijke opvang van eventuele ‘verliezers’ is nodig om weerstand tegen energie- en klimaatbeleid aan te pakken³².

4 Verlicht en verlucht processen

Om de energie- en klimaatvisie in België rond te krijgen moeten de processen licht en ‘lucht’ krijgen, in de vorm van meer en betere data (4.2) en nieuwe ideeën (4.3). De processen moeten bij deelnemers creativiteit en een open houding stimuleren eerder dan hen te laten terugplooiën op oude stellingnames. De processen moeten ook de sociaal-economische en andere opportuniteiten en risico’s belichten van de aanpak van energie- en klimaatproblematiek (4.1).

4.1 Belicht de transitie in brede zin

De SERV vraagt dat de visieprocessen klimaatverandering en de energietransitie met breder perspectief benaderen. Dat betekent dat de visies

- oog hebben voor het **internationale energiesysteem**, voor de CO₂-emissies die Vlaanderen elders veroorzaakt (de zogenaamde **indirecte emissies**) en voor het energie- en klimaatbeleid in de buurlanden en elders. De focus op het Belgische/Vlaamse

³¹ SERV, 2016

³² SERV, 2016.

energiesysteem of op de lokale niet-ETS-emissies volgt in hoofdzaak uit het huidige Europese en internationale doelstellingenkader, maar is contraproductief voor het klimaat én voor de economie³³. Er moet o.a. nagedacht worden over hoe bedrijven op een positieve manier gestimuleerd kunnen worden om ook buiten hun site broeikasgasemissies te reduceren (bv. bij de producenten van hun grondstoffen, bij hun toeleveranciers, hun logistieke processen, bij hun klanten en door de valorisering van de inspanningen aldaar). Daarnaast kan het zinvol zijn om goederen niet langer te importeren, maar lokaal te produceren met efficiëntere processen; dat kan globaal emissies reduceren³⁴ én lokale economische doelstellingen realiseren, ook al stijgen dan de lokale emissies. Dergelijke win-win-maatregelen die lokaal emissies verhogen, maar globaal verlagen, blijven bij een focus op lokale emissies ten onrechte buiten beeld. Een stabiel en positief investerings- en innovatiekader is hiervoor cruciaal. Ook de inzet van flexibiliteitsmechanismen inzake CO₂-emissies en hernieuwbare energie moet bekeken worden.

- samen met **andere maatschappelijke doelen** realiseerbaar moeten zijn (bv. sociaal-economisch, ecologisch, ruimtelijk, ...). Klimaatverandering en de energietransitie zijn niet de enige maatschappelijke uitdagingen voor de komende jaren. De visie moet een kader schetsen waarin investeerders willen investeren, waarin actoren hun persoonlijke doelstellingen mee kunnen realiseren en waarin zij **win-winkansen** vinden en kunnen grijpen (cf. 3.4).

'Bredere maatschappelijke vragen, sociale aspecten en economische opportuniteiten en risico's blijven te veel buiten beeld op visievormingsprocessen.'

4.2 Maak snel werk van een betere kennisbasis

De diverse visievormings- en overlegprocessen moeten gevoed worden met degelijke data over de probleemstelling, de beschikbare opties, hun voor- en nadelen, hun impacten, ... Wat betekent bijvoorbeeld een 35%-reductie voor de Belgische of Vlaamse CO₂-emissies in niet-ETS-sectoren voor 2030 tov 2005³⁵? Hoe verhouden deze inspanningen zich tot inspanningen in andere EU-landen? Overleg vereist dus een solide kennisbasis, die liefst zo breed mogelijk tussen de overlegpartners wordt gedeeld, zodat iedereen van een gelijk kennisniveau vertrekt.

'Feiten en cijfers zijn broodnodig: ze onderbouwen de visies en processen en kunnen zelfs discussies deblokken.'

Een betere kennisbasis impliceert ten eerste een betere **datadoorstroming**. De beschikbare data moeten gemakkelijk toegankelijk zijn en overzichtelijk. Dat kan o.a. via discussiedocumenten of onlinebibliotheken. Ook kunnen bevattelijke samenvattingen technische rapporten overzichtelijk maken.

Ten tweede moet **meer studiewerk en onderbouwing** de beschikbaarheid van beleidsrelevante data verbeteren. Kennishiaten moeten zo snel mogelijk geïnventariseerd en ingevuld worden. Terzake denkt de SERV o.a. aan impact- en scenariostudies, bottom-uppotentieelstudies (Figuur 14 in bijlage), dataverzameling over kosten, menswetenschappelijke studies, etc. (Figuur 10). De

³³ SERV (2016a)

³⁴ Bv. doordat transportemissies vermeden worden, doordat processen hier energie-efficiënter zijn, ...

³⁵ http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:923ae85f-5018-11e6-89bd-01aa75ed71a1.0016.02/DOC_2&format=PDF

overheid voert bepaalde studies best zelf uit om kennis intern op te bouwen en te verankeren. In dat kader moet nagedacht worden over de rol van publieke onderzoeksinstituten en actoren (zoals VITO). Tegelijkertijd moet de beleidsrelevantie van het onderzoekswerk aan universiteiten, onderzoeks- en kennisinstellingen verhogen. Ook moet de overheid cruciale databanken en modelleringen intern bouwen en beheren. Dat is wellicht goedkoper en is ook cruciaal voor de toegang tot en de bescherming van de data en de mogelijkheden inzake koppeling van databanken.

Ten derde moet de **kwaliteit van de data en onderbouwing** verbeteren. Hiervoor kan het zinvol zijn om stakeholders afdoende te betrekken in de stuurgroepen van studies. Ook moet voldoende concurrentie kunnen spelen tussen de onderzoeksinstituten en moeten ook internationale kennisinstellingen worden aangeschreven. Tot slot moet erover gewaakt worden dat de studies hun beperkingen – ook in de conclusies - goed aangeven. Dat geldt in het bijzonder voor macro-economische modellering³⁶ en modellen die de groei in hernieuwbare energie of de toename van energie-efficiëntie willen voorspellen, omdat ze van BAU uitgaan en nieuwe evoluties en schokken moeilijk kunnen incalculeren.

Figuur 10: Er is een grote nood aan data en onderbouwing inzake energie en klimaat

- **micro-economische impactstudies van diverse scenario's** die de concrete impacten van mogelijke opties zichtbaar maken. Wat betekent een bepaald ambitieniveau bv. voor de energiefactuur of voor de begroting? De gemaakte macro-economische prognosestudies die bovendien uitgaan van onrealistische verwachtingen (geen kosten van overheidsbeleid, infrastructuur, geen historische kosten, ...) kunnen deze rol niet vervullen.
- een **bottomuppotentieelstudie** voor klimaat- en energiemaatregelen. Volgens de SERV moet het visievormingsproces een top-down-aanpak combineren met een bottom-up aanpak. Reeds herhaaldelijk heeft de SERV erop aangedrongen dat de klimaat- en energieadministratie dringend werk maakt van bottom-up potentiëstudies (Figuur 14)³⁷. Deze ontbreken echter nog voor Vlaanderen en België. Een confrontatie van de gemaakte top-down-modelleringen (macro-economische prognosestudies) met deze bottom-upaanpak toont aan of doelstellingen gehaald kunnen worden en waar eventueel extra inspanningen nodig zijn.
- een (geactualiseerde) studie naar **vraagsturingspotentieel**, flexibiliteitspotentieel voor Vlaanderen, ...
- **data over kosten**: kostenbeheersing is cruciaal voor het draagvlak, om transitie lang te kunnen volhouden, om de competitiviteit te vrijwaren en om energiearmoede tegen te gaan.
- informatie over de impact op **werkgelegenheid**
- ...

4.3 Stimuleer nieuwe ideeën en innovatie

De SERV vraagt werk te maken van het genereren en capteren van nieuwe inzichten, ideeën en technologische en sociale innovaties. De procesopzet moet bij deelnemers creativiteit en innovatie stimuleren eerder dan hen te laten terugplooiën op oude stellingnames. Daarvoor zijn andere overlegmodellen nodig, moeten vernieuwers actief opgespoord en betrokken worden, moeten sociaal-economische en andere opportuniteiten en risico's belicht en opgespoord worden (cf. 4.1), moeten procesbegeleiders hiervoor gevoelig worden gemaakt, moeten de linken met het innovatiebeleid en met innovatieve bottom-up-initiatieven aangehaald en uitgeput worden en zijn middelen nodig om hiermee aan de slag te gaan. Zwarte vlekken lijken nog de mogelijkheden en potentiële uitdagingen bij digitalisering (bv. blockchain), evoluties in de gedragswetenschappen, nieuwe financieringsmodellen, ...

³⁶ Skip Laitner 'I've concluded that energy models mostly get it wrong. Both historically and today.

³⁷ SERV (2016a)

5 Zorg voor aarding met middelen en mensen

De beoogde klimaat- en energievisies moeten voldoende ‘geaard’ zijn. Ze moeten een handen en voeten krijgen in structuren en mensen (5.2) en middelen voor actie op het terrein (5.1).

Figuur 11: Meer mensen en middelen zijn nodig om visie te ‘wortelen’

5.1 Voorzie voldoende middelen en investeringen

De beschikbaar gestelde middelen moeten overeenkomen met de engagementen die de overheden willen aangaan. Het gaat dan niet alleen over de budgetten die nodig zijn om de overlegprocessen goed op te zetten, te faciliteren en van data te voorzien, maar ook en vooral over de middelen voor de actie op het terrein. Dat wil zeggen dat de visie zich moet vertalen in begrotingsinstructies inzake de vrij te maken middelen in de meerjarenbegroting.

In dat perspectief is de aangekondigde extra 300 mio euro³⁸ van de Vlaamse regering deze legislatuur in het kader van de Vlaamse klimaat- en energietop welkom maar te beperkt in vergelijking met de vereiste middelen voor (semi-) publieke infrastructuur (publieke gebouwen, scholenbouw, sociale woningen, sommige warmtenetten, ...), voor de ondersteuning van innovatie, etc. die in de vele miljarden oplopen.

5.2 Versterk de administratie

De SERV heeft al herhaaldelijk aangedrongen op een versterkte klimaat- en energieadministratie door een verschuiving binnen de overheid. De zeer beperkte mankracht staat in schril contrast met de taken die deze diensten uitvoeren en nog meer met de taken die zouden moeten doen om een transitieaanpak vorm te geven met meer onderbouwing, meer participatie, meer visievorming, meer netwerking, meer samenwerking, ...³⁹ Ondanks de (aangekondigde) versterking van de klimaatcel binnen het Vlaams departement omgeving, blijft de personeelsbezetting daar en bij VEA (Vlaams Energie Agentschap) nog steeds pover.

‘De vurige intenties van de initiatiefnemers van deze processen staan in schril contrast met de mensen, middelen en informatie die ze in de praktijk voor de aanpak van de problematiek voorzien.’

Er moet ook ingezet worden projectwerking van de energie-overheden met andere beleidsdomeinen (bv. innovatie, omgeving, economie, mobiliteit, ...), op leertrajecten, op onderlinge uitwisseling van capaciteiten (lerende netwerken) en op mobiliteit van het personeel.

³⁸ Verdeeld over diverse posten (tot 2019). [Aankondiging klimaatop](#)

³⁹ SERV, 2016

Naast een fysieke versterking in VTE's is ook inhoudelijke versterking nodig, omdat transitiebegeleiders naast vakkennis ook tal van transitiecompetenties moeten hebben (Figuur 13 in bijlage).

Bibliografie

SERV (2016a), Advies [Wegen en omwegen naar klimaatsucces](#), 15 juni 2016

SERV (2016b), SERV [Platformtekst](#) Vlaanderen 2030. Een uitgestoken hand. 8 februari 2016

SERV (2017), Vlaams [doelstellingenkader 2030](#), 12 juni 2017

[Nota van de Vlaamse regering](#) ingediend door viceminister-president Bart Tommelein over de Vlaamse energievisie 1178 (2016-2017) – Nr. 1. 22 mei 2017 (2016-2017)

[Visie 2050](#) Een langetermijnstrategie voor Vlaanderen.

Laes, E., Gorissen, L., Nevens, F. (2014) A comparison of Energy Transition Governance in Germany, The Netherlands and the United Kingdom, Sustainability, 1 February 2014.

Iconen van de Noun Project⁴⁰

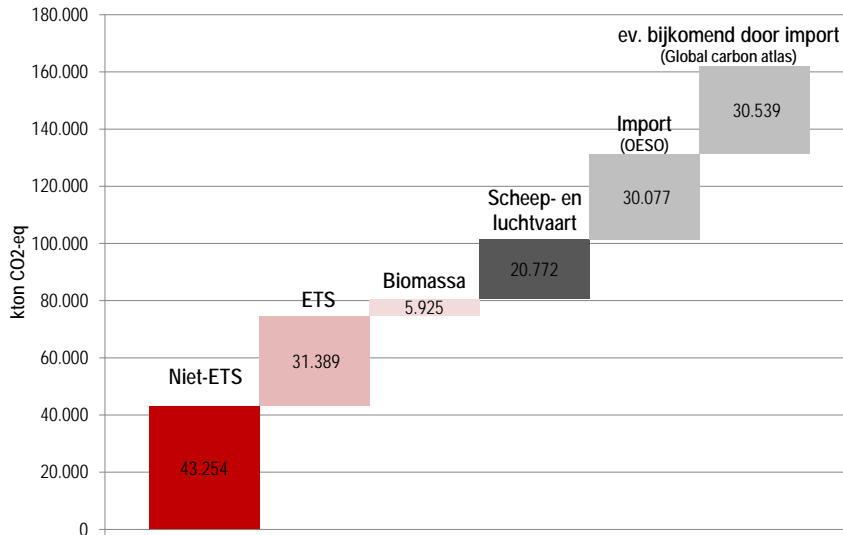
Lijst met figuren

Figuur 1: Naast vurige intenties is meer nodig.....	5
Figuur 2: In België zijn veel initiatieven voor visievorming rond energie en klimaat ontstoken ..	10
Figuur 3: Naast goede intenties zijn informatie, afstemming, mensen én middelen nodig.....	12
Figuur 4: Initiatiefnemers moeten soort ‘visie’ verduidelijken	15
Figuur 5: Verduidelijk op welke vragen de visie een antwoord moet/zal bieden.....	16
Figuur 6: Stakeholders worden best ook bij de convergentiefase betrokken.....	18
Figuur 7: Strikte sectorale doelen zijn niet wenselijk.....	19
Figuur 8: Evenementen in de visievormingsprocessen zijn vooral eenrichtingsverkeer	22
Figuur 9: Thema’s voor overleg	24
Figuur 10: Er is een grote nood aan data en onderbouwing inzake energie en klimaat	28
Figuur 11: Meer mensen en middelen zijn nodig om visie te ‘wortelen’.....	29
Figuur 12: Klimaatbeleid moet meer omvatten dan niet-ETS-emissies alleen.....	32
Figuur 13: Vereiste transitiecompetenties.....	32
Figuur 14: Maak dringend werk van bottom-up potentieelstudies	33
Figuur 15: Energievisevormingsprocessen	35

⁴⁰ Timeline by Stephen Kelly, Climate Change by Creative Mania, Vision Test by Oliviu Stoian, Vision by Eucalyp, Vision Statement by Eucalyp, Telescope by Vectors Market, Target by Hopkins, gears by ImageCatalog, strategy by Michael Finney, Strategy Map by Creative Stall, project schedule by Creative Stall, investment by Delwar Hossain, Network by Brennan Novak, Handshake by Juliana Coelho, banner squatting by corpus delicti from the Noun Project, right arrows by N.K.Narasimhan, Meeting by Jesus Puertas, problem by Marie Van den Broeck, menu by Llisole, tools by Gregor Cresnar, impact by Marie Van den Broeck, fast forward by Chinnaking.;

Bijlagen

Figuur 12: Klimaatbeleid moet meer omvatten dan niet-ETS-emissies alleen⁴¹

Figuur 13: Vereiste transitiecompetenties⁴²

Patronen herkennen	integraal denken onbevagen vragen stellen analytisch denken conceptueel denken
Heroriënteren	visionair zijn en inspireren leef en veranderkracht hebben creatief zijn historisch besef hebben
Experimenteren	mobiliseren goed kunnen organiseren tweede-orde-leren
Verankeren	anticiperen ondernemend zijn kunnen verleiden netwerken en lobbyen
Monitoren	observeren reflectief zijn zelfbewust en zelfstandig optreden
Transitie management	systemdenken inzicht, overzicht en gevoel voor timing hebben balanceren tussen inhoud, proces en resultaat

⁴¹ Data biomassa en bunkers: VMM: EU-rapportering MMR van 15 1.

Data niet-ETS voor 2014: [Voortgangsrapport Mitigatieplan 2015](#).

Data ETS: data VMM voor 2014 vermindert met de data voor niet-ETS: 31.389. Dit cijfer wijkt licht af van de goedgekeurde CO₂-emissies voor 2014 voor vaste installaties volgens [LNE](#). (31.556).

Import OESO: ratio voor België tussen emissies van import en emissies door eigen productie (met name 40,6 op 100,7) toegepast op Vlaamse totale CO₂-eq. emissies. (https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=STAN_IO_GHG)

Global carbon atlas: ratio voor België tussen emissies van import en emissies door eigen productie (81,8 op 100,7) toegepast op Vlaamse totale CO₂-eq. emissies, vermindert met hetgeen al gerekend is door OESO (81,6-40,6)/100,7x Vlaamse emissies: 30.539 (<http://emissions2015.globalcarbonatlas.org>)

⁴² [Competentiecentrum transities](#)

Figuur 14: Maak dringend werk van bottom-up potentieelstudies⁴³

Het systematisch in kaart brengen van mogelijke klimaatmaatregelen, hun reductiepotentiëlen tegen 2020, 2030 en 2050, kosten en opbrengsten is een belangrijke taak die dringend door de **klimaat- en energieadministratie** aangepakt moet worden. Dat vraagt de SERV al jaren. De uitvoering en/of uitbesteding van een degelijke bottom-up **potentieelstudie** moet de belangrijke drivers van CO₂-emissies en manieren om die drivers te beïnvloeden in kaart brengen, hun potentieel inschatten en hun mogelijke positieve en negatieve randeffecten beschrijven evenals de mogelijke instrumenten om deze maatregelen gerealiseerd te krijgen. Dit gebeurde al deels in het kader van de klimaatplannen en de voortgangsrapporten (bv. VORA 2015) voor een aantal maatregelen, maar een omvattende, transparante, kwantificeerde bottom-up potentieelstudie voor 2050 ontbreekt.

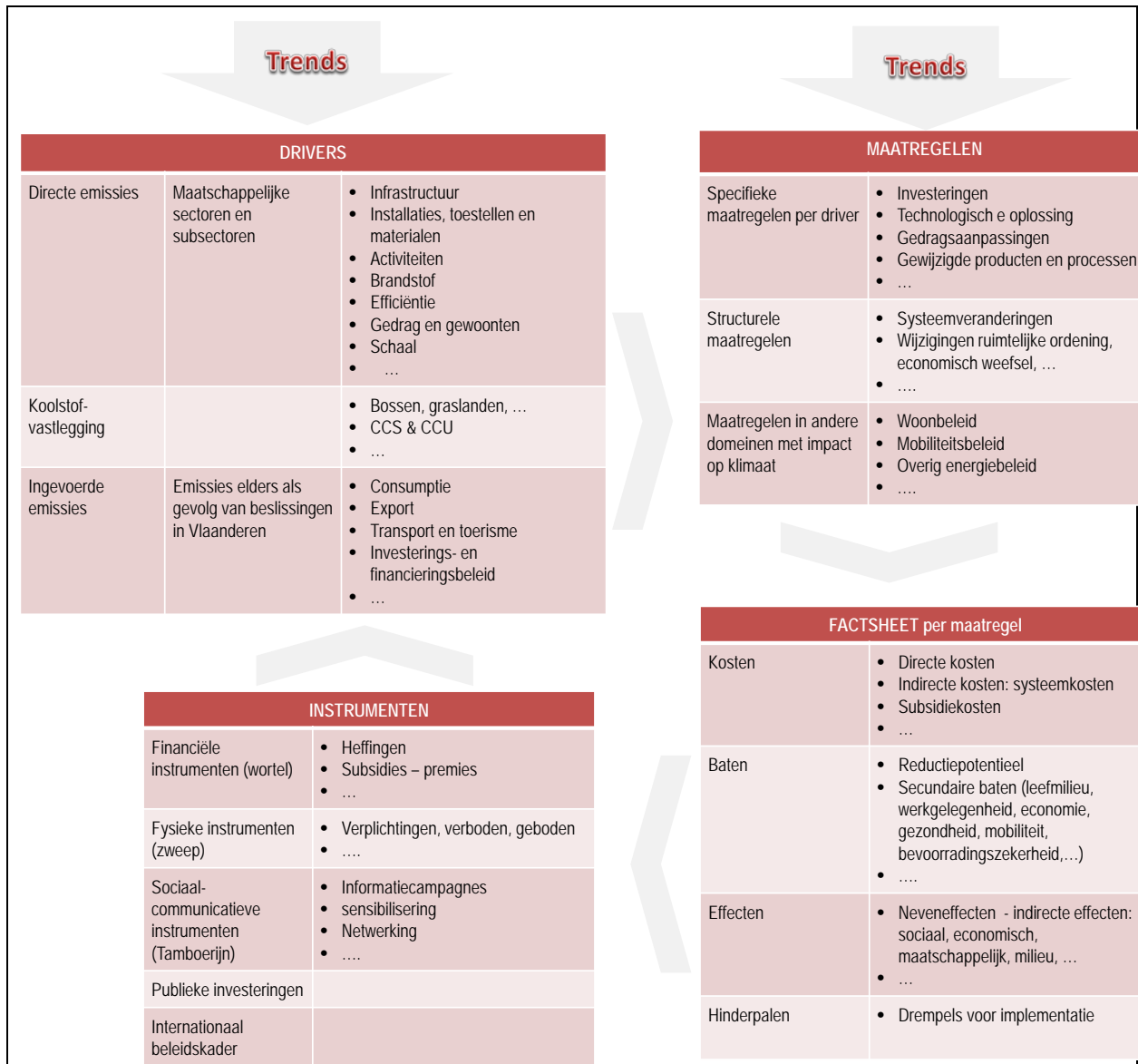
Een bottom-up aanpak impliceert dat inschattingen worden gemaakt op basis van reële en gedetailleerde informatie over de Vlaamse situatie. Dat vergt o.a. degelijke en verfijnde informatie over het Vlaamse gebouwenpark, de Vlaamse bedrijven in diverse sectoren en subsectoren, transport in Vlaanderen, het energieverbruik van Vlaamse huishoudens, bedrijven en overheidsinstellingen, Er is dus nood aan basisdata, die inzicht geven in wat er nu concreet op het terrein kan gebeuren. Ook ervaringen uit andere landen kunnen inspireren. Factsheets per maatregel volgens een vast sjabloon laten toe om maatregelen met elkaar te vergelijken. Samenvattende overzichten geven aan hoeveel reducties in welke sectoren mogelijk zijn, en welke maatregelen het meeste en het meest kostenefficiënte reductiepotentieel hebben. Marginale kostencurves kunnen de informatie uit de factsheets inzichtelijker maken. Door de factsheets en de gehanteerde assumpties transparant en bekend te maken, kan de kwaliteit van de data verbeteren evenals de kwaliteit van het klimaatdebat. Sensitiviteitsanalyses kunnen de impact van andere assumpties op het potentieel verduidelijken.

Een **dynamisch** perspectief op de drivers van broeikasgasemissies en op mogelijke maatregelen om op die drivers in te spelen is belangrijk. De factsheets moeten aangeven hoe de drivers naar verwachting zullen evolueren (lossen ze zich vanzelf op of worden ze juist belangrijker of komen er nieuwe drivers bij), hoe groot het potentieel van klimaatmaatregelen in de toekomst zal zijn, of nieuwe technologische of maatschappelijke evoluties de problematiek zullen beïnvloeden Ook de impact van structurele evoluties in aangrenzende beleidsdomeinen (bv. vergrijzing, stijgende bevolking, gezinsverdunding, e.d.) moeten omwille van hun mogelijke impact op de klimaatproblematiek opgevolgd worden. De opmaak van de factsheets moet regelmatig geactualiseerd. Het komt er dus op aan de ogen open te houden en continu nieuwe opportuniteiten en bedreigingen te detecteren.

De gevraagde bottom-up potentieelstudie moet kijken naar:

- de belangrijke **drivers**, inclusief een paar '**vergeten**' drivers: Bv. bij het energiegebruik door woningen mag er niet alleen gekeken worden naar de aard van de brandstof (brandstofswitches), de efficiëntie van de ketel (ketelvervanging of verbeterd ketelonderhoud), de isolatiegraad van woningen (isolatiemaatregelen), maar ook naar de grootte van woningen (bv. opsplitsen van grotere woningen of verhuis naar een meer gepaste woning), het gedrag van de bewoners (bad- en douchegebruik, aantal verwarmde ruimtes of oppervlakte, verwarming van ongebruikte ruimtes, ...), de aard van de bebouwing (open, halfopen, gesloten; compactheid, ...).
- **stelselveranderingen** (bv. andere ruimtelijke ordening, andere productie- en consumptiepatronen, etc.) ook al zijn hun reductiepotentiëlen minder gemakkelijk concreet in kaart te brengen.
- maatregelen en instrumenten in **aanverwante beleidsdomeinen** (mobiliteit, landbouw ...), zoals nu ook al deels in het Mitigatieplan 2013-2020 en in het VORA 2015 gebeurt.
- maatregelen om in te spelen op de **indirecte emissies** van de Vlaamse niet-ETS-sectoren.
- maatregelen om (meer) **CO₂ uit de atmosfeer** te nemen bv. via bos- en landbeheer.

⁴³ Fragment uit SERV (2016a)

Figuur 15: Energievisievormingsprocessen

EU		Federaal				Vlaams									
					VP		Stroomversnelling		Klimaatvisie 2050		Renovatiepact		Visie 2050		
				2014							16/12	Engagementsverklaring renovatiepact			
				2015	10/6	resolutie VP voorbereiding Vlaamse energievisie					S1	6 werkgroepen + stuurgroep			
												17/7	Conceptnota VR: prioritaire acties en werven		
		4/12	Belgische Burden Sharing klimaat- en energiedoelen 2020									S2	Wergroepen 10 werven + stuurgroep		
				2016			19/2	Conceptnota VR "Traject naar een energievisie en energiepact"	22/4	Conceptnota				25/3	Conceptnota 7 transitieprioriteiten (o.a. energietransitie)
		18/10	Nationale klimaatcommissie (uitnodiging SERV – kon niet aanwezig zijn)					16/6	Engagementsverklaring Stroomversnelling		Stuurgroep + sectorale werkgroepen				
11	Winter Package	??	Wergroepen: energieproductie (VI), marktwerking (Wall), interconnectie (fed)					15/10	Burgerpanel	1/12	Klimaat- en energietop				
		15/3	Overleg energieministers voortgang werkgroepen	2017			10/16-4/17	5 stroomgroepen							

EU		Federaal				Vlaams										
					VP	Stroomversnelling		Klimaatvisie 2050		Renovatiepact		Visie 2050				
		28/4	Energieministers bepalen overlegtraject interfederaal energiepact		3	Klimaat-resolutie	19/5	Conceptnota VR Vlaamse energievisie								
		5 en 6	Stakeholderconsultatie 100 spelers interfederaal energiepact												30/6	Startnota 'Zorgen voor een energie-transitie'
		9	Enover integreert input Burgerraadpleging via participatieve website													
		Eind 2017	Gemeenschappelijke energievisie: interfederaal energiepact							??		??				
		1/1	Ontwerp NKEP 2030 aan EC				2018			??		??				